

Yardımlaşma Serüveninde Finansal Kaynak Problemine Vakıf Uygulamasının Katkıları

Murat FİDAN¹

Öz

İnsanoğlu, varoluşundan itibaren ihtiyaç sahibi bir varlık olarak dünyaya gelir. Dünya hayatına adım attığı an itibarıyla, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için bir mücadele içine girer. Özellikleri sınırlandırılmış insanoğlunun bu mücadelesinde, kendisi gibi özellikleri sınırlandırılmış dünyada varlığını sürdürme çabası kadar Yüce Yaratıcının belirleyiciliği de büyük rol oynamaktadır. İnsan, aile ve toplum içinde yaşayarak görev ve sorumluluklarının farkında olur; ancak sahip olduğu imkanlar ve yeteneklerle ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamayabilir. Zamana göre değişen ihtiyaçlar, bazen insanların kendi imkanlarıyla karşılayabileceği düzeyde olabilirken, bazen de yetersizlikle sonuçlanabilir. İşte bu noktada, insanlar yardımlaşmaya ihtiyaç duyarlar. Tarihsel süreç içinde, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için farklı yöntemler ve çözümler aradığına dair birçok örnek bulunmaktadır. Bu durum, insanlığın birlikte yaşama ve birbirine destek olma gerekliliğini vurgular. Bu çalışma, insanın yardımlaşmaya olan ihtiyacını ve farklı din ve topluluklarda bu ihtiyacın nasıl uygulandığını incelemektedir. Ayrıca, yardımlaşmanın sürdürülebilirliği ve finansal kaynakların önemi üzerine odaklanmaktadır. Vakıf anlayışı, yardımlaşma uygulamalarının finansal sürdürülebilirliğini sağlayan bir yöntem olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmanın ana soruları şunlardır: "İnsan nasıl bir varlıktır ve neden yardımlaşmaya ihtiyaç duymaktadır?", "Farklı din ve topluluklarda yardımlaşma nasıl uygulanmıştır?", "Yardımlaşmanın sürekliliğinde finansal kaynaklara ihtiyaç var mıdır?", "Sürdürülebilirlik hedeflerinin sağlanmasında vakıf uygulamaları katkı sağlayabilir mi?". Bu soruların yanıtları, insanın yardımlaşmaya olan doğal eğilimini, farklı kültürler ve dinlerdeki yardımlaşma uygulamalarını, finansal kaynakların yardımlaşmanın sürekliliğindeki rolünü ve vakıf uygulamalarının sürdürülebilirlik hedeflerine katkısını açıklığa kavuşturacaktır. Bu çerçevede, vakıf anlayışının tarihi perspektifi de göz önünde bulundurularak, yardımlaşmanın geleceğine ışık tutulması hedeflenmektedir. Dini inanç sistemlerindeki zorunlu veya gönüllü yardımların varlığına rağmen, yardım yapılması veya yapılmaması bireyin Yüce Yaratıcı ile olan inanç ilişkisine bağlıdır ve bu dünyada herhangi bir yaptırımı yoktur. Ancak, bu durum ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalabilir. Çalışmanın sonuçları, yardımlaşmada karşılaşılan finansal sürdürülebilirlik sorunlarının, vakıf uygulamalarının politik, ekonomik ve hukuki düzenlemelerle çözülebileceğini öne sürmektedir.

Anahtar Kelimeler, Vakıf, Dayanışma, Yardımlaşmanın sürekliliği, Sürdürülebilirlik, İhtiyaç.

Fidan, M. (2024). Yardımlaşma Serüveninde Finansal Kaynak Problemine Vakıf Uygulamasının Katkıları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(2), 1010-1031. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1466489>

Geliş Tarihi	07.04.2024
Kabul Tarihi	27.06.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makedir.	

2024, 13 (2), 1010-1031 | Research Article

Contributions of the Foundation Practice to the Financial Resource Problem in the Adventure of Solidarity

Murat FİDAN ¹

Abstract

Human beings come into the world as a needy being since their existence. From the moment he steps into the world life, he enters into a struggle to fulfil his various needs. In this struggle of the human being, whose characteristics are limited, the determination of the Almighty Creator plays a great role as well as the endeavour to survive in a world with limited characteristics like him. By living in family and society, human beings become aware of their duties and responsibilities; however, they may not be able to fully meet their needs with the means and abilities they have. While the needs that change according to the time may sometimes be at a level that people can meet with their own means, sometimes they may result in inadequacy. At this point, people need to help each other. In the historical process, there are many examples of people seeking different methods and solutions to meet their needs. This situation emphasises the necessity for humanity to live together and support each other. This study analyses the human need for cooperation and how this need is applied in different religions and communities. It also focuses on the sustainability of charity and the importance of financial resources. The concept of foundation is considered as a method that ensures the financial sustainability of charity practices. The main questions of this study are: "What kind of a being is a human being and why does he/she need to help?", "How has charity been practised in different religions and communities?", "Is there a need for financial resources in the sustainability of charity?", "Can foundation practices contribute to achieving sustainability goals?". The answers to these questions will clarify the natural human tendency towards solidarity, the practices of solidarity in different cultures and religions, the role of financial resources in the continuity of solidarity and the contribution of foundation practices to sustainability goals. In this framework, it is aimed to shed light on the future of charity by taking into account the historical perspective of the concept of foundation. Despite the existence of compulsory or voluntary aid in religious belief systems, giving or not giving aid depends on the individual's belief relationship with the Supreme Creator and has no sanction in this world. However, this situation may be insufficient to meet the needs of those in need. The results of the study suggest that the financial sustainability problems encountered in charity can be solved by political, economic and legal regulations of foundation practices.

Keywords, Foundation, Solidarity, Continuity of Solidarity, Sustainability, Need

Fidan, M. (2024). Contributions of the Foundation Practice to the Financial Resource Problem in the Adventure of Solidarity. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(2), 1010-1031. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1466489>

Date of Submission	07.04.2024
Date of Acceptance	27.06.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

Giriş

Yardımlaşma serüveni boyunca finansal kaynakların sağlanması, çeşitli toplumların ve kurumların karşılaştığı temel zorluklardan biridir. Özellikle günümüzde, artan ihtiyaçlar ve çevresel sorunlar gibi faktörler, bu finansal kaynakların yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bu noktada, vakıf uygulamaları önemli bir rol oynamaktadır. Vakıflar, sağladıkları finansal destek ve yapılanmasıyla yardımlaşma serüveninde önemli bir aktör haline gelmiştir.

Vakıflar, tarih boyunca toplumların ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir araç olmuştur. Finansal kaynaklarını toplayarak ve yöneterek, vakıflar çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Bugün, vakıfların sağladığı finansal destek ve yapılanma, yardımlaşma serüveninde kritik bir role sahiptir. Özellikle sürdürülebilirlik, eğitim, sağlık ve sosyal yardım gibi alanlarda, vakıf uygulamaları önemli bir kaynak sağlayıcı ve destekleyici olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, yardımlaşma ve finansal kaynak problemlerine vakıf uygulamalarının sunduğu geniş kapsamlı katkılara değinilecektir.

Yardımlaşma, vakıf ve uygulamalarını kaleme alan yüzlerce bilimsel çalışma yapılmıştır. Bu çalışma yapılan bu tür bilimsel çalışmaların tekrarı niteliğinde değildir. Bu çalışma, insanın doğası gereği yardımlaşmaya olan ihtiyacını ve bu ihtiyacın farklı dinler ve toplumlar içinde nasıl şekillendiğini ele almaktadır. İnsanın yalnızca kendi başına ihtiyaçlarını karşılayamayacağı gerçeği üzerinde durularak, insanlık tarihinde yardımlaşmanın önemi vurgulanıp, tarih boyunca farklı toplumlarda ve dinlerde yardımlaşma geleneğinin nasıl şekillendiği incelenmiştir. Özellikle Türk ve İslam toplumlarında yardımlaşma kültürünün nasıl işlediği ve yardımlaşmanın ekonomik sürekliliğinin sağlanmasında vakıfların oynadığı rol ve sürdürülebilirlik hedefleri ile vakıfların ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Bu çalışma, tarihsel deneyimlerin ışığında yardımlaşmanın finansal sürdürülebilirlik açısından önemini amaçlayarak diğer bilimsel çalışmalardan ayırmaktadır.

1. İnsan, Özellikleri Sınırlanmış Bir Varlık

Özellikleri sınırlanmış ama ihtiyaçları ve duyguları olacak şekilde yaratılan Adem ve Havva, meraklarına yani duygularına yenik düşmeleri sonrası özellikleri sınırlanmış yeni yaşam alanı olarak belirlenen dünyaya ayrı ayrı gönderilmiştir (Bakara, 2/35-38; A'râf, 7/19-25; Meryem, 20/115-123). Belirli bir süre ayrı ayrı dünyayı keşfeden ve tek başlarına hayatta kalmaya çalışan Adem ve Havva daha sonra bir araya gelmiş ve beraber yaşamaya başlamıştır (Harman, 1997, s.542-545). Balçıktan yani toprak ve sudan yaratılan (Hicr, 15/26, 28, 33) insan, sağlıklı bir şekilde hayatını devam ettirebilmek için topraktan ve sudan elde edilen her şeye sürekli ihtiyaç duymaktadır. İnsanın süreklilik gösteren bu ihtiyaçlarını özellikleri sınırlanmış dünyada tek başına karşılayabilmesi de mümkün görülmemektedir.

Toprak ve sudan yaratılan, duyguları ve aklı olan ama özellikleri sınırlanmış ve aynı zamanda da ihtiyaçları olan insan, tıpkı kendisi gibi özelliklerinin sınırlanmış olduğu yeni yaşam alanına geldiği ilk andan itibaren iktisat diyeceğimiz sistemler bütünü oluşumunu şekillendirmeye başlamıştır. Toprak ve sudan elde edilenleri toplayarak ve avlayarak hayatta kalabileceğini öğrenen insan, zamanla aile birlikteliğini oluşturmuştur. Bu dönemde, işbölümü ve dayanışma kavramları ile hareket etmeyi öğrenen insan, zamanla toplumsal birliktelik, üretim ve tüketim süreçlerini içeren bir

yapı içinde yaşamaya başlamıştır (Dilik, 1988, s.41). İnsanlar, aile ve kabile içinde iş birliği yaparak ihtiyaçlarını karşılamışlardır. İş bölümü, bu süreçte önemli bir rol oynamış ve insanların birlikte avcılık yapması gibi faaliyetlerde kendini göstermiştir (Ceely, 1983, s.31). Bu iş birliği ve iş bölümü, zamanla devlet gibi daha karmaşık sistemlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. İnsanlık tarihinin ilerleyen dönemlerinde, bu iş bölümü ve dayanışma kavramları, devlet sistemlerinin temelini oluşturmuştur.

Aslında duyguları olan insanın diğer bir insan ile bir arada beraberce yaşayabilmesi de oldukça zor görünmektedir. Baskınlık duygusunun etkisinde kalan insan aile içinde de toplum içinde de diğer insana karşı baskın olmak için her şeyi araç olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Habil ile Kabil arasındaki baskınlık mücadelesi günümüzde de alabildiğine acımasızlaşarak devam etmektedir (Harman, 1996, s.376-378). Buna karşın diğer hemcinsleri üzerinde baskın olmak isteyen insanda aynı zamanda sevginin de varlığını görmek mümkündür. Hatta bu sevgi Türk toplumunda Yüce Yaratıcıya olan sevginin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Yaratılanı severiz yaratandan ötürü*” veciz sözü bu sevgiyi en güzel şekilde anlatmaktadır (Timurtaş, 1972, s.79; Ocak, 2012, s.103). Buradaki sevgi, insanın kendisi için ne istiyor ise karşısındaki muhatabı için de onu istemesi anlamındadır. Bir başka ifadeyle karşısındaki muhatabının da kendisi gibi ihtiyacı olan bir canlı olduğunun bilinciyle, süreklilik gösteren kendi ihtiyacını karşıladığı gibi muhatabının da ihtiyacını karşılamaya çalışmak, onun Yüce Yaratıcıya olan sevgisini gösterme yollarından birini oluşturmaktadır.

2. İnsan Neden Yardımlaşmaya İhtiyaç Duymaktadır?

İnsanlık tarihinde, hayvanların evcilleştirilmesi, buğday ve diğer hububat ürünlerinin tarımının öğrenilmesi, dokumacılık ve çanak çömlek üretiminin öğrenilmesi gibi faktörler, insanların yerleşik yaşam tarzına geçiş sürecini hızlandırmıştır (Ceely, 1983, s.31). Bu dönemde, insanlar toprağa bağımlı bir yaşam tarzı benimsemişlerdir. İnsanın özellikleri sınırlı olsa da, Yüce Yaratıcı tarafından verilen yetenekler sayesinde, iş bölümü yaparak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Ancak, çeşitli etkenlerin insanın kabiliyetlerine etkisi, onun aile ve toplum içindeki görevlerini ve ihtiyaçlarını farklılaştırmıştır. Servet edinme arzusu, insanların zaman zaman aşırılıklara kaçmasına ve sürdürülebilir yaşam alanına zarar vermesine neden olabilir (Çalış, 2004, s.127-130). Bu süreç, insanların birlikte yaşama ve ihtiyaçlarını karşılama gerekliliğini öğrendiği bir dönemi ifade etmektedir. Sosyal süreçlerin başlamasıyla birlikte, insanların toplum içindeki pozisyonları belirginleşmiş ve görev dağılımları kabiliyetlerine göre şekillenmiştir.

İfade edilmeye çalışılan bütün bu süreçler toplum içinde insanın zengin veya fakir şeklinde tanımlanmasında belirleyici rol oynamaktadır. Buna karşın Yüce Yaratıcı isteseydi tüm insanları aynı olacak şekilde zengin veya fakir olarak yaratabilirdi. Hatta onların her birine Kârûn’un hazineleri verilebilirdi (Kasas, 28/76). Fakat Yüce Allah, insanlar arasında farklı varlık düzeylerinin verilmesine dayalı kurduğu bu dünya sisteminde (Âl-i İmrân, 3/26; Şûrâ, 42/20) verdiği şeyler ve koyduğu temel kaide ve kurallarla insanın sınav olmasını istemiştir (Kardavî, 1987, s.7-8). Dolayısıyla insanlar için fakirlik, zenginlik veya ihtiyaç bu dünya sürecinin tabii birer parçası konumunda karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bu üç kelimenin anlamlarına kısaca bir bakmak konunun anlaşılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Arapça “*delmek, kazmak, kırmak*” anlamlarındaki “*fakr*” kökünden sıfat olarak kullanılan ve maddî ihtiyaca göre anlam içeriğine sahip “*fakir*” kelimesinin asıl anlamı “*omurgası (fekâr) kırılmış kimse*”dir. Bu durumdaki bir insan her hangi bir işe güç yetiremez ve başkasına muhtaç olması sebebiyle maddî bakımdan sıkıntı içinde bulunur (Kasas, 28/24; Haşr, 59/8; Eskicioğlu, 1995, s.129-131; Çağrı, 2013, s.275-276). Fakir olmayanları ifade etmek için ise Farsça’da “*değerli taşlarla süslü ve pahalı olan*” anlamındaki zengin kelimesi kullanılmaktadır. Sözlükte “*varlıklı olma, fakir ve muhtaç olmama*” anlamındaki zenginlik kelimesi, Arapça’da “*gny*” kökünden türetilen çeşitli fiil ve isim kalıplarıyla kullanılmakta ve birden çok karşılığı bulunmaktadır. Hukuktaki “*aslî ihtiyaçlardan fazla mala sahip olma*” anlamını da içeren “*gmâ*” kelimesi Arapça’da daha ziyade zengin kelimesi için kullanılmıştır. Zenginlikle ilişkili “*servet*” kelimesi “*ihitiyaçtan çok daha fazla miktarda mal sahipliğini*”, “*yesâr*” ise kişinin malî açıdan rahatlığını, sıkıntı içinde bulunmaması durumunu ifade etmektedir (Erkal, 2013b, s.275-276).

Arapça havc kökten türetilen ve “bir şeye muhtaç olmak, arzu ve rağbetle meyletmek” anlamına gelen “*ihitiyâç*” ile “bir şeye ihtiyaç duyma, ihtiyaç duyulan şey” “*hâcet (çoğulu hâcât, havâic)*” kelimeleri insanın “bir şeyin eksikliğiyle ortaya çıkan ve eksikliğini hissettiği şeyler” için kullanılmaktadır (Yaran, 2000, s.573-574).

Bu tanımlamalar ve yukarıda yapılan açıklamalar dikkate alındığında, ilk başlarda birlikte yaşamaya dayalı düzen içinde insanın süreklilik gösteren temel ihtiyaçlarının bir tür üretim ve tüketim birlikteliği içindeki yardımlaşmayla sağlandığı kanaatini güçlendirmektedir. İlerleyen zaman içinde insanın içinde bulunduğu iş bölümü sorumluluğundaki farklılaşmalar, kabiliyet ve becerileri, coğrafi ve iklim şartları, dini inanışları ile duygularının insanın toplum içindeki konumunda ve yaşantısında farklılaşmalara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. İnsanın kendisinden veya dış etkenlerden kaynaklı bu farklılaşmalar sürekliliğe sahip temel ihtiyaçların karşılanmasında zorlukları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla zamanla çeşitlilik gösteren ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol üstlenen yardımlaşma uygulamalarında değişim ve farklılaşmaların görülmesine neden olmaktadır.

3. Farklı Din ve Toplumlarda Yardımlaşma

Yardımlaşma alışkanlıkları zaman içerisinde dini inanışlara, toplumlara ve ülkelere göre değişkenlikler gösterebilmesine karşın değişmeyen ortak nokta ihtiyaç sahibi olarak kabul edilenlere karşı yardımlaşma anlayışı olmaktadır. Tarihi geçmiş dikkate alındığında bilinen bütün dinlerde yardımlaşmanın teşvik edildiği, bu inanış mensuplarının da bu kapsamda toplum içinde ortaya çıkan ekonomik açıdan yetersizliklerin giderilmesindeki rolleri sayesinde ilâhî adaletin sağlanmasına katkı sunulacağı inanışıyla hareket ettikleri görülmektedir (Salihoğlu, 1992, s.207).

Yahudi inancına göre inananların fakir ve yetimlere, yoksullara ve yabancılara yardım etmeleri ve onları kollamaları istenmektedir. İbrânîce ve Arapçada “*doğru olmak*” anlamı taşıyan (sdk, tsdk) kökünden türetilen “*tsedaka*” ile “*sadaka*” kelimesi her iki toplumda da doğruluk ve karşılıksız verme arasında bir bağ kurarak ihtiyaç sahibine yardım etmeyi teşvik etmektedir. Yahudilerin dünyada elde ettikleri kazançlarından belirli payların ihtiyaç sahiplerine ayrılması dini bir yükümlülük olarak kabul edilmekte, bu yükümlülükleri yerine getirenlerin yardım miktarıyla kıyaslanmayacak ölçüde çeşitli faydalar kazanacağı ve bu yükümlülükleri yerine getirenlerin kurtuluşa yaklaşacağı söylenmektedir. Esirlerin satın alınarak azat edilmesi, yetimlerin eğitilmesinin

üstlenilmesi ve “*kutsal birlikler*” denilen yardımlaşma teşkilatlarınca hastalara bakılması ve ölümlerin defnedilmesi Yahudilerin yardımlaşma uygulamalarından bazılarını oluşturmaktadır. Yahudilikte günümüzde de devam eden sinagoglarda ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere konulan sadaka kutuları ya da yoksullar için aş ocakları yardımlaşmaya gösterilen önemin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (Dilik, 1988, s.47).

Sadukiler, Esseniler ve Ferisiler gibi ana mezhepleri olan Yahudi cemaati içinde yetişen Hz. İsa, Yahudi inancındaki yardımlaşma uygulamalarını eleştirmiştir. Yeni dininin kutsal kitabı İncil’de, Allah’ın fakirleri ve yoksulları doyuranın kefilisi olduğu vurgulanarak, zayıf ve ihtiyaç sahibi olanlara yardım çağrısında bulunulmuş ve yaşam için yeterli gelire yetinmenin övüldüğü ifade edilmiştir. Hristiyanlıkta giyim ve beslenme gibi dünyevi ihtiyaçlara pek önem verilmemekte, ancak mal biriktirme ve zenginliğin kölesi olmanın olumsuz olduğu vurgulanırken, her türlü bağışın teşvik edilerek yardımlaşma ve dayanışmanın önemli olduğu belirtilmiştir (Altınel, 2017, s.120). Hz. İsa, “*yoksullar her zaman aranızdadır, ama ben her zaman aranızda olmayacağım*” diyerek ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesini ve bu yardımların gizlilik içinde yapılmasını önermiştir (Matta, 6/2-4). Hristiyanlığın yardımlaşma yaklaşımının, Yahudilikten farklı olarak, sevgi temeli üzerine oturduğu ve “*Tanrı’yı samimiyetle sevmenin bir sonucu olarak komşuya sevgiyle muamele etme*” anlayışını ifade ettiği değerlendirilmektedir (Gilby, 2003; 395).

Hz. İsa’nın öğretilerinden sonra Kudüs’teki en eski Hristiyan Cemaati arasında yardımlaşma uygulamaları başlamıştır. İlk başlarda havariler tarafından yürütülen bu yardımlaşma görevi, daha sonra özel diyakozlar veya şemmaslar tarafından devralınmıştır (Salihoglu, 1992, s.208). Hristiyanlık bakış açısına göre yardımlaşma ve sevgi arasındaki ilişki, “*komşuya duyulan sevgi*” felsefesi etrafında şekillenmektedir. Ortaçağ’da, Hristiyan tarikatları tarafından kurulan manastırlar, Tanrı ve İsa’nın rızasına ulaşma amacıyla hizmet edenlerin yetiştirildiği ve dindara hizmet eden yerler olarak ön plana çıkmıştır (Sönmez, 2015, s.693-711). Manastırlar, kapalı bir ekonomik sistem ile dış desteğe ihtiyaç duymadan varlıklarını sürdürmüş ve zenginleşen vakıfları sayesinde yardım kuruluşu görevini üstlenmiştir. Bu merkezler, fakir, aç, düşkün, yolcu, garip, yorgun ve hasta insanlara beslenme, konaklama, dinlenme ve tedavi gibi hizmetler sunarak Hristiyan misafirperverliğini sergilemiştir (Harmless, 2004, s.126).

Kudüs’ün 638 yılında Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra, kutsal yerleri ziyaret etmek için seyahate çıkan ancak bu seyahatte hastalanan Hristiyan hacıların ihtiyaçları Amalfili İtalyan tacirlerin liderliğinde ruhani şövalye tarikatları oluşturulmuştur. Bu tarikatlar, hastaneler kurarak ve tedavi hizmetleri sunarak Hristiyan hacılarına yardım etmişlerdir. Zamanla, bu tarikatlar hastane kardeşlik birliklerine dönüşmüş ve yeni hastanelerin kurulması ve mevcut olanların işletilmesi gibi çeşitli hizmetleri üstlenmişlerdir. Hastanelerin finansal ihtiyaçları, bağışlar, tumarlardan elde edilen gelirler ve toplanan yardımlar gibi kaynaklarla karşılanmıştır (Altan, 2002, s. 87-88).

Hint alt kıtasında görülen Hinduizm, Budizm, Caynizm ve Sihizm gibi dini inançlarda insana ve hayata bakışta benzerlikler dikkat çekmektedir (Yitik, 2016, s.27; Küçük vd. 2009, s.175). Bu dinlerde insanın önceki hayatlarındaki fiillerin belirleyici olduğu (karma) bir hayatı yaşamak üzere tekrar tekrar dünyaya gelme (samsara) anlayışına dayalı bir görüş ön plana çıkmaktadır. Samsaradan kurtuluş (nirvana) için ise bireyin fakir ve

muhtaçlara yardımlarda bulunması, din adamlarına ve mâbedlere bağışta bulunması veya iyilik yapması gibi belirli fiilleri yerine getirerek sevap kazanması gerekmektedir (Reynolds-Hallisey, 1987, s.1087-1090). Zerdüş (Mecûsîlik) inancında da fakirlerin kollanması anlamında yardımlaşma önemli bir konuma sahiptir (Salihoğlu, 1992, s.209).

Eski çağ Mısır, Roma ve Yunan toplumlarında, aile içi yardımlaşmanın yanı sıra dini inanışların etkisiyle hastalar, yetimler, dilenciler ve yardım arayanlara karşı sosyal yardımlaşma uygulamaları görülmüştür. Ancak, bu uygulamalarda farklılıklar da mevcuttur. MÖ 2200-1800 yılları arasında Mısır'da, devlet yönetimini kontrol eden ruhani sınıf üyeleri, varlıklı dindarların dul ve yetimlerin bakımını üstlenmesini sağlamıştır (Richardson, 1970, s.4).

MÖ 264-146 yılları arasında Kartaca ile yapılan Pön Savaşları sonrasında, Eski Roma'da "latifundium" adı verilen büyük çiftliklerin ortaya çıkmasıyla, mülkiyet az sayıda kişiye odaklanmış ve geniş halk kitleleri darlığa düşmüş ve yoksullaşmıştır (Comber & Balmaceda, 2007, s.217). İmparator Konstantin döneminden önce, bu kitleler temel ihtiyaçlarını devletten yeterince karşılayabiliyorlardı. Ancak, hastalık durumunda, muayene, tedavi ve ilaç hizmetlerine ulaşabilmek için, hastalık sandığı birliklerine (collegia tenuiorum) ilk giriş parası ve sürekli prim ödemeleri gerekmektedir. Ölüm durumunda ise, ölüm sandığı birlikleri (collegia funeraticia), bireyin vefatı sonrasında defin masraflarını karşılamakta ve hayatta kalan aile üyelerine gelir sağlamaktaydı (Kwon, 2010, s.166-182).

MÖ 500-449 yıllarında Yunanlıların Perslerle yaptığı savaşlar öncesinde Yunan toplumundaki yardıma muhtaç insanların ihtiyaçları devlet, komşular ve aile üyelerinin yardımlarıyla giderilmeye çalışılmıştır (De Souza vd., 2004, s.66; Tekin, 1995, s.72-76). Ancak bu savaşlar sonrasında azınlık bir kesim tüccarlıkla zenginleşirken büyük bir kesim ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmiştir (Figueira 1998, s.227-247). MÖ 450-429 yıllarında Perikles döneminde ve sonrasında toplumda fakirliğin azaltılmasına yönelik devlet yönetimi, zengin vatandaşlarca finanse edilen yardım organizasyonları ile fakirlere yardımlar yapılmasına liderlik etmiş; esnaflar arasında oluşturulan birlik ve loncaları aracılığıyla hastalara, ölümlere ve ölenlerin yakınları için gerçekleştirilen yardımlaşmalara destek olmuştur (Sacks, 2005, s.58-370).

İmparator Julianus Apostata'nın (361-363) "finansmanı günahların bağışlanması, yardımseverlik ve cehennem azabından kurtulmaya yönelik bağışlara dayalı yardımlar yapan Yahudiler kendilerinden olanları dilencilığe terk etmiyorlar; Hristiyanlar ise kendi mensupları dışında bir de bizim fakirlerimizi doyuruyorlar. Fakat biz bizden olanları yardımsız bırakıyoruz." sözleri sonrasında devletçe sağlanan sosyal yardımlar kapsamında çocuklar, yaşlılar, hastalar, lohusalar, dullar, esirler, mahkumlar ve dilenciler kanunlarla güvence altına alınmış; bakım evleri faaliyete geçirilmiş ancak o zamanki Roma İmparatorluğu döneminde sefaletin önlenmesi mümkün olamamıştır (Dilik, 1988, s.46-47).

Orta Avrupa'da yerleşik kan bağına dayalı çiftçilerden oluşan German kavimleri arasında savaşta ve barışta birbirlerini destekleme ve dayanışma olağan uygulamalardandı. Barış zamanlarında toprağın müşterek işlenmesi, elde edilen tarımsal ürünlerin paylaşılması, günümüz kooperatiflerine benzer birlikler aracılığıyla mal mübadelesi yapılmaktaydı. Hastalık ve ölüm hallerinde German kavimlerinde yardımlaşmaya dayalı birliklerin varlığı da dikkat çekmektedir (Krüger, 1978).

13. ve 14. yüzyıllarda, kamunun fakirlere yardım etme sorumluluğu çerçevesinde, büyük şehirlerde hastaneler ortaya çıkmıştır. Bu hastaneler sadece hastaları tedavi etmekle kalmamış, aynı zamanda aciz yaşlı kadın ve erkeklere bakım hizmeti de sunmuştur. Ancak, 15. yüzyılın başlarında yaygınlaşan israf ve kötü yönetim, bu hizmetlerin sona ermesine neden olmuştur. Aynı dönemde, kiliselerin sosyal yardım faaliyetlerinde de gerilemeler gözlenmiştir. 12. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da çeşitli üretim alanlarında faaliyet gösteren zorunlu meslek teşekküllerine ait loncalar, üyelerinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamada etkin roller üstlenmiştir. Bu hizmet uygulamaları, aidatların düzenli ödenmesiyle finanse edilmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında, seri üretimde çalışanlar arasında da bu tür hizmetler yaygınlaşmıştır (Dilik, 1988, s.50-52). Ancak, sonraki dönemlerde ihtiyaç sahiplerine yönelik girişimler, finansal sürdürülebilirlik zorlukları nedeniyle istenen düzeyde uygulanamamıştır.

4. Türklerde Yardımlaşma

Mülkiyet kavramının şekillenmesinde duygusal faktörlerin belirleyici olduğu, Habil ile Kabil arasındaki çekişmenin sonuçlarıyla görülebilir. Taşınır ve taşınmaz mülkiyet, yani servet edinme, insanın ihtiyaçları ve duygularıyla yakından ilişkilidir. Bireyler ve toplumlar arasındaki servet farklılıkları da önemli bir gerçektir. Bu farklılıkların nedenleri sadece kadercı bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılırsa, insanın yaşamındaki etkileşimleri ve toplum içindeki dinamikleri göz ardı etmek kaçınılmaz olur. Elbette ki, Yüce Yaraticının takdiriyle servet sahibi olunabilir, bu konuda "*Hakikaten Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü-kuvvetli bir topluluk zor taşırdı.*" (Kasas, 28/76) Hz. Süleyman ve Kârûn örnekleri dikkate değerdir.

İslamiyet öncesi dönemlerde Türklerin, diğer toplumlar gibi mal ve servet sahibi olmada benzer eğilimler gösterdikleri bilinmektedir (Togan, 1981, s.285-301). Ancak, Türkler servetlerini kazanırken insanın ihtiyaçlarına odaklanmayı asla unutmadılar. Bu nedenle, edindikleri serveti aile ve diğer insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kullandılar. Sistemler bütününden oluşan devlet de Yüce Yaraticıya olan sevgiyi ifade etmenin bir aracı olarak kullanılarak, insan ihtiyaçlarını karşılama anlayışını temel almaktadır.

Tarih boyunca Türk toplumlarında görülen devlet uygulamalarının en erken dönemlerinde liderlik, toplumun kutalmış özellikler taşıyan bir bireyi tarafından icra edilmiştir. Bu lider, Gök Tengri ile güçlü bir bağ kurarak kutalmışlığını topluma gösterirken aynı zamanda Gök Tengri'ye olan sevgisini ifade etmiştir. Örneğin, Kül Tigin anıtında lider, kendisinin ve toplumun refahını artırmak için gece gündüz demeden çalıştığını ve fakirleri zenginleştirdiğini belirtir. Bu şekilde, lider hem Gök Tengri'ye olan bağlılığını hem de toplumun refahı için çaba harcadığını vurgular. Benzer şekilde, Bilge Kağan Anıtında da lider, fakirleri toplatarak onlara yardım ettiğini ve az olanları çoğalttığını ifade eder (Ergin, 2015, s.51-91). Bu sözlerle, lider hem Gök Tengri'ye olan bağlılığını gösterir hem de toplumun lideri olarak kutalmışlığını sürdürmeye çalışır.

Türk toplumunun tarihsel birikiminde, lider belirlenmesinde ve toplum içinde yardımlaşma anlayışında önemli bir yer tutan kavramlar, çeşitli kaynaklarda ve kültürel eserlerde sıkça vurgulanmıştır (Dede Korkut Hikayeleri, 2013, s.4; Yusuf Has Hacib, 2015, s.251,393; Yesevi, 2016, s.68; Kabaklı, 1987). Bu birikim, Türk insanının sorumluluk duygusuyla, cömertlik ve konukseverlik gibi erdemlerle şekillenen yardımlaşma anlayışını yansıtmaktadır (Kafesoğlu, 1987).

Gelenek ve adetler arasında yer alan uygulamalar, ikram ve cömertlik gibi özellikleri yansıtan "potlaç" uygulamalarıyla da kendini gösterirken, Uygur Türkleri döneminde bu uygulamalar vakıf müessesesiyle hukuki bir kimliğe dönüştürülmüştür. Bu vakıfların kuruluş amacı, büyük sevaba ulaşma, toplumu koruma, hastalıklardan korunma gibi çeşitli sebeplerle örtüşmektedir (Binark, 1969, s.422-433). Uygur döneminde, fakirin doyurulması, giydirilmesi, maddi durumu elverişli olmayan gençlerin evlendirilmesi gibi yardıma ihtiyaç duyulan durumlarda vakıflar aracılığıyla çözümler üretilmiştir (Ögel, 1988, s.206, 262, 273, 315, 319).

Orta Asya'dan beri uygulanan İmece (Tazebay, 1997) ve İslamiyet'in kabulüyle birlikte Anadolu'nun İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi sürecinde Ahi uygulamaları (Fidan, 2020), Türkler arasında yardımlaşmanın önemini göstermektedir. İslamiyet'in kabulüyle birlikte, Yüce Yaratıcıya sevginin gösterilmesinin bir yolu olarak görülen yardımlaşma uygulamaları, liderlik düzeyinde, devlet yönetiminde ve toplumda eskiden olduğu gibi devam etmektedir.

5. İslamiyet Öncesi Araplarda Yardımlaşma

İslamiyet öncesi Arapların sosyal hayatında, asabiye anlayışıyla şekillenen bir ortamda, kabile mensuplarının sayısal çoğunluğunun güçlülüğü ve baskınlığına dayalı bir toplumsal yapılanmanın hakim olduğu görülmektedir (Kilinçli, 2012, s.58-62). Bu dönemde, kabileler arasında güvenliğin sağlanması, sayısal çoğunlukla ilişkilendirildiği için, kabile üyelerinin veya kabileler arası güçlerin birleştirilmesiyle en büyük güce sahip olma eğilimi gözlenmiştir. Örneğin, Hz. Peygamber'in Mekke döneminde suikast girişimi için bütün kabilelerden birer temsilci alınması veya Hz. Osman'a düzenlenen suikast için benzer bir yolun izlenmesi, güçlerini birleştiren kabileler karşısında tek başına kalan kabilenin durumunu ortaya koymuştur. Bu durum, kabilenin suikastlara itiraz edememesini beraberinde getirmiştir (Hamidullah, 1966; Akbulut, 1989, s.341-344).

İslamiyet öncesi Arap sosyal hayatında, "cömertlik" önemli bir erdem olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde, bireylerin cömertlikleri, "kuşları doyuran", "yolcunun azığı", "esen yeli besleyen" gibi mecazi ifadelerle ifade edilmiş ve misafirperverlik ve cömertlik olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bu cömertlik daha çok kişinin veya kabilenin şan ve şöhretini öne çıkarma amacıyla yapılan bir gösteriş olarak anlaşılmaktadır (Çağrı, 1993, s.72-73). Bununla birlikte, toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için ticari işleyişin sürdürülebilirliği ve Kâbe'nin ziyareti gibi dini ibadetler için izin ve anlaşmaların sağlanabildiği belirtilmiştir. Adaletsizlik ve zulüm uygulamalarının yaygınlaşmasıyla birlikte, bireylerin kendilerini veya kabilelerini korumak için dayanışma, yardımlaşma ve birlikte hareket etme uygulamalarının da arttığı görülmektedir (Sönmez, 2014, s.401-402).

Arap toplumunda farklı kelimelerle yardımlaşma, dayanışma ve birliktelik uygulamaları ifade edilmiştir. Bir kişi veya topluluk tarafından sağlanan ve içeriğinde karşılıklı hak ve sorumlulukların ön planda olduğu "emân" uygulaması ve bununla ilişkili "civâr", "neseb", "asabe", "himâ", "hulf", "velâ, ahâ" ve "mutayyebûn" gibi sözleşme ve akitleşme ile gerçekleştirilen yardımlaşmayı ve dayanışmayı içeren ittifak anlaşmaları yapmışlardır (Kaya, 2007, s.19-31). Bu çerçevede Hz Peygamberin peygamberlik öncesi dahil olduğu "Hilfu'l-Fudûl (Erdemlilerin Sözleşmesi)" yapılanması zulmü engelleyip adaleti gerçekleştirme amaçlı bir birlikteliktir (Van Arendok, 1964, s.486; Eser, 2009, s.313-314).

6. İslam Toplumunda Yardımlaşma

İslam, insanın toplum içinde yaşamasını teşvik eden bir dindir ve toplum, insanların bir araya gelerek birlikte yaşadığı bir yapıdır. İslam, insanların Yüce Yaratıcıyla olan ilişkilerinin niyet ve samimiyet temelinde dayandığı sürece, birbirleriyle olan ilişkilerini güçlendirmeye ve insanlık onuruna yakışır bir yaşam için düzenlemeler yapmaya büyük önem verir. Kur'an-ı Kerim'in, insanların bir arada yaşamalarına ilişkin tavsiye ve yönlendirmeleri, insanların toplum içinde düzenli bir şekilde yaşayarak ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamaya yöneliktir (Mâide, 5/2).

İnsanlar, toplum içinde bir arada yaşamak için çeşitli sosyal bağlar kurarlar. Sevinç ve üzüntülerini paylaşarak toplumun bir parçası olma özelliğini güçlendirirler. Peygamber Efendimiz'in ifade ettiği gibi, *"Müminler birbirini güçlendiren bir bina gibidir" ve "Müslümanlar tek bir adam gibidir, gözü şikayet ederse tüm vücut şikayet eder ve başı şikayet ederse tüm vücut şikayet eder"* (Buhari, 98/3; 140/16). İslam dinindeki ibadetler de insanları bir arada yaşama bilinciyle donatır. Bu genel yaklaşıma göre, İslamiyet ve Peygamberimiz, bir arada yaşamayı önemseyen bir yaklaşım benimsemiştir (Beşer, 1988, s.12).

İslamiyet, diğer dinlerde olduğu gibi yardımlaşma kavramını önemser. İslam'da yardımlaşma, maddi ve manevi olarak gerçekleşir. Bu, yoksulların, düşkünlerin, yetimlerin, hastaların ve zor durumda kalanların ihtiyaçlarının karşılıksız olarak giderilmesine dayanan bir insanlık ve ahlaki duyguyla şekillenir (İnsel, 2001, s.61). Bir başka ifadeyle gelir/tüketim kapsamında *"Mutlak Yoksulluk"* ve değer yargılarının ön planda olduğu *"Görelî Yoksulluk"* yaşayanlar için insanın yaptığı iyiliklerdir (İnsel, 2001, s.61). Kur'an-ı Kerim'in ayetleri ve Peygamberimizin hadisleri, insanların iyilik yapma isteğini teşvik eder (Zehra, 1969, s.151-195; Yazgan, 1987, s.22; Zaim, 1969, s.15; Şeker, 2003, s.40).

İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte Hz. Peygamber, karşılıklı hak ve sorumluluklara dayalı olarak değil, *"kendisi için ne istiyorsa karşısındaki muhatabı için de her hangi bir beklenti içinde olmadan onu isteyebilme"* (Buhârî, İmân, 6; Müslim, İmân, 71; Nesâî, İmân, 19) anlayışına uygun karşılıksız yardımlaşma ve dayanışma prensiplerini toplum içinde teşvik etmiştir. Örneğin, Mekke'den Medine'ye hicret eden Mekkelilerin ihtiyaçlarını karşılamak için, Hz. Peygamber, Medinelilerle (Ensâr) Mekkelileri (Muhâcîr) kardeş ilan etmiştir (Akbaş, 2010). Bu uygulama *"inanınların kardeş olduğu"* (Hucurât, 49/10), *"üstünlüğün takvada olduğu"* (Hucurât, 49/13) ilkesine uygun olarak Kur'an'daki anlayışı yansıtmaktadır. *"Muâhât (kardeşlik)"* uygulaması, İslamiyet öncesindeki yardımlaşma uygulamalarından farklı olarak karşılıksız bir şekilde gerçekleşir (Şahan, 2015, s.114).

İslam inancına göre, Yüce Yaratıcı, insanlara dünya mal ve servetlerini ihtiyaç sahiplerine ulaştırma sorumluluğu vermiştir (Nûr, 24/33; Hadîd, 57/7). Bu sorumluluk, zorunluluk ve gönüllülük esasına dayanır ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amacıyla muhtaçlara mal ve para yardımı yapmayı ifade eden "infak" kavramıyla açıklanır (Çağrı, 2000, s.289-290). İslam dininde zekât, nafaka ve gönüllü yardımlar gibi maddi yardımların tümü, infak kavramı altında toplanır ve toplumda sosyal bağların güçlendirilmesi ve malın tekelleşmesinin önlenmesi gibi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir (Temel, 2001, s.29). Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimiz, insanları iyilik yapmaya teşvik eder (Atay, 1981, s.3-14).

Bir kişinin büyük mal ve servete sahip olması engellenmemekte, ancak mülkiyetin kazanımı ve kullanımıyla ilgili dinî ve hukukî normlara uygun davranma veya davranmama, övülen veya yerilen tavırların belirlenmesinde etkilidir. Haksız kazançlar, faiz, rüşvet gibi hukuka ve ahlaka aykırı yöntemlerle elde edilen mallar, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaktan ve insanları iyilik yapmaktan alıkoyan davranışlar olarak eleştirilir (Bakara, 2/188, 279; Nisâ, 4/2, 29, 38, 161; Ankebût, 29/34; Rûm, 30/39; Fetih, 48/11; Münâfikûn, 63/9;). Ancak meşru usullerle kazanılan ve ihtiyaç sahiplerine, zekât, infak ve cihad gibi İslamî hükümlerle öngörülen yardımlar, övülür (Bakara, 2/177, 261, 262, 265, 274; Enfâl, 8/72; Tevbe, 9/20, 60, 103; Hucurât, 49/15; Saff, 61/11). Bu ayetler, aslında mülkiyetin kendisi değil, insanların mülkiyet üzerinde kurduğu hakimiyet ve sahip olduğu şeydeki her türlü “*tekel (inhisar) ve egemenlik*” özelliği ile davranışlarının övülüp veya eleştirildiğini gösterir (Çalış, 2004, s.127-128).

Müslüman toplumlarda, ihtiyaç sahiplerinin karşılıksız olarak yardım edilmesi ve refahın paylaşılması İslamî öğretilerle teşvik edilir (Mâide, 5/2). İslam, diğer din ve düşünce sistemlerinden daha fazla yardımlaşma prensibine odaklanmıştır ve bu konuda geniş kapsamlı yönlendirmeler yapmıştır. Bireyler arasında dayanışma ve destek sağlanması için zorunlu ve gönüllü esaslar üzerine kurulu iki farklı yardımlaşma modeli bulunmaktadır (Bakara, 2/83, 177; Nisâ, 4/36; İsrâ, 17/26). Her iki model de, insanların duygusal etkilerle değil, akıl ve iradeyle hareket etmelerini öngörür (Zuhuruf, 43/32). İnsana verilen mal ve mülkle ilgili olarak, Kur'an'da belirtilen sorumluluklar ve görevler, insanların bu konuda nasıl davranmaları gerektiğini ifade eder.

İnsanların yeme-içme, giyinme, barınma gibi farklı ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik zenginlerin fakirlerden sorumlu tutulduğu “*zekât*” (Bakara, 2/10, Enfâl, 8/3, Tevbe, 9/ 34-35; İsfahanî, 2010, s.584-585; Bilmen, 2019, s.337; Erkal, 2013a, s.197-207), “*sadaka-i fitır*” (Karaman vd. 2007, s.144; Ergün, 2018, s.1260), “*kurban*” (Mâide, 5/27; Hac, 22/34, Kevser, 108/1-2, Bardakoğlu, 2002, s.436-440; Güç, 2002, s.433-435), “*adak (nezir)*” (Âl-i İmrân, 3/35; Mâide, 5/1; İbrahim, 14/91; İsrâ, 17/34; Meryem, 19/26; Hac, 22/29; Saff, 61/2; Bardakoğlu, 2018, s.21-22; Özel, 1988, s.337-340), “*kefâret*” (Bakara, 2/196; Âl-i İmrân, 3/193; Nisâ, 4/92; Mâide, 5/12, 45, 65; A'râf, 7/153; Enfâl, 8/29; Hûd, 11/114; Muhammed, 47/2; Teğâbun, 64/9; Katar, 2002, s.177-179; Yaran, 2002, s.179-182) ve “*nafaka*” (Bakara, 2/233, 270; Tevbe, 9/121; Talâk, 65/7; Erbay, 2006, s.282-285) zorunlu yardımlaşmalardır.

Gönüllü yardımlaşmalar ise zengin veya fakir ayrımı gözetilmeksizin insanın sahip olduğunu “*îsâr* (başkasını, kendi nefesine tercih etmek), *it'am* (yedirip içirme), *infâk* (malı, Allahü teâlânın yolunda harcama), *kerem* (cömertlik, severek verme), *ihsan* (bağış, ikram, güzelce verme, iyilik)” kavramlarını da içine alan “*cömertlik*” (Bakara, 2/3, 21, 177, 195, 197, 215, 267; Âl-i İmrân, 3/92, 104, 110, 134, 193; Mâide, 5/2; Tevbe, 9/111; İsrâ, 17/23-25, 29-30; Meryem, 19/14-15, 31-32; Furkân, 25/67; Yâsîn, 36/47; Muhammed, 47/36-38; Tûr, 52/28; Mümtehine, 60/8; Saff, 61/10-12; Teğâbun, 64/16; Abese, 80/13-16; İnfîtâr, 82/13; Mutaffifîn, 83/22; Leyl, 92/8-11; Âdiyât, 100/7-8; Çağrı, 1993, s.72-73), “*sadaka*” (Bakara, 2/254, 267-268; Enfâl, 8/28, Tevbe, 9/34, 35, 103; Sebe', 34/39; Câsiye, 45/15; Münâfikûn, 63/10, 11; Talâk, 65/3; İsfahanî, 2010, s.582-586; Duman, 2008, s.383-384), “*karz-ı hasen* (faizsiz ödünç verme)” (Bakara, 2/245, 280; Mâide, 5/12; İsrâ, 17/100; Hadîd, 57/11, 18; Teğâbun, 64/17; Müzzemmil, 73/20; Çakır, 2021), “*âriyet* (bedelsiz kullandırma, ödünç)” (Gözübenli, 1991, s.379-380; Alkış, 2019, s.11) “*bağış (hibe)*” (Âl-i İmrân, 3/8; En'âm, 6/84; Meryem, 19/50, 53; Şu'arâ, 26/21; Şûrâ, 42/49; Haşr, 59/14; Şener, 1986, s.17-20). “*vasiyet*” (Bakara, 2/180-182; Nisâ, 4/11-13; Mâide, 5/106; Zuhaylî, 1994, s.134-135; Karaman, 2009,

s.433; Koçak, 1991, s.21), "komşu hakkı" (Nisâ, 4/36; Çağrıncı, 2002, s.157-158; Şafak, 2002, s.158-159; Görmez, 2013, s.10) ve "vakıf" (Köprülü, 1942, s.1-37; Berki, 1962, s.9-13; Berki, 1965b, s.5-7; Berki, 1965a, s.9-13; Selçuk, 1965, s.21-29; Öztürk, 1983; Çağatay, 1984, s.18-20; Günay, 2012, s.475-479; Yediyıldız, 2012, s.479-486; Akgündüz, 2013) gibi davranış ve uygulamalarla ihtiyacı olanın yanında olmasıdır.

7. Yardımlaşmada Ekonomik Sürekliliğin Sağlanmasında Vakıfların Rolü

Yardımlaşma uygulamalarına olan ihtiyaç, çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bazıları dini zorunluluk veya gönüllülük esasına dayanırken, diğerleri insan kaynaklıdır. Ekonomik yetersizlikler, siyasi anlaşmazlıklardan kaynaklanan askeri çatışmalar, iklim değişiklikleri ve hızlı nüfus artışı gibi faktörler, yardımlaşma ihtiyacını artırmaktadır. Günümüzde insan kaynaklı etkilerin daha belirgin olduğu görülse de, tarih boyunca bu durumun değişmediği anlaşılmaktadır.

İnsanlar, kendi imkanlarıyla topluma veya bireylere yardım etme eğilimindedir, ancak bu genellikle gönüllülük esasına dayanır ve süreklilik arz etmez. Dini inanç sistemlerinde zorunlu veya gönüllü yardımların varlığına rağmen, yardım yapılması veya yapılmaması, bireyin Yüce Yaratıcı ile olan inanç bağına bağlıdır ve bu dünyada herhangi bir yaptırımı yoktur. Bu durum, ihtiyacı olan kişilere yeterince yanıt verilmesini sağlamaz. Benzer bir problem, devlet liderlerinin yardımlaşma anlayışı ve duygularıyla paralellik gösterir ve toplum içinde mesleki örgütlenmeler gibi üyelik aidatıyla girilebilen yardımlaşma çabalarında, aidatın ödenemediği durumlarda insanların yardım alamamasına neden olur.

Eski toplumlarda yapılan hayır faaliyetleri genellikle kendi dönemlerine özgü olup, nadiren sonraki dönemlere kalarak süreklilik kazanmıştır (Koyunoğlu, 2002, s.83). Eski toplumda ve hukuk sitemlerinde zaman zaman varlıklı yöneticiler veya bireyler, zenginliklerinin bir kısmını toplumun sürekli faydalanması için şartlı bağışlar şeklinde hayır işlerine aktarmışlardır. İslamiyet öncesi dönemde, toplum hizmetine sunulan yapılar için vakıf kavramı bazı toplumlarda kullanılmış olsa da, hukuki temellendirme zor olmuştur. Benzer uygulamalar eski Mezopotamya, Hitit ve Roma toplumlarında da görülmüştür. Budist dinine giren Türkler, Budist tapınakları için Hint zenginlerinin ve tüccarlarının vakıf ve bağış uygulamalarına benzer vakıflar kurmuşlardır. M.Ö. 409 yılında Aziz isimli bir kişinin ölümünden sonra, küçük bir toplumun yararlanması için yapılan bir vakıf örneği Arabistan yarımadasının kuzeyinde Nabat Devleti'nin el-Hıcr (Medain-i Salih) şehrinde görülmüştür. İslamiyet öncesinde bazı hukuk sistemlerinde vakfı çağrıştıran düzenlemeler mevcuttu, özellikle Hazreti İbrahim döneminde birçok hayır kurumu oluşturulmuştur (Ballar, 2008, s.26). İlk uygulamalarda, halkın bu tür hayır kurumlarından faydalanma koşulları muhtemelen birkaç madde halindeydi.

Klasik Roma Hukuku döneminde, tüzel kişilik kavramının henüz olmadığı bir ortamda, hayır işleri güvenilir bir kişi aracılığıyla gerçekleştirilen bağımsız bir teşkilat üzerinden yürütülüyordu. Hristiyanlığın kabulüyle, kilisenin de etkisiyle "Piae Causae" adı altında dini amaçlara hizmet eden vakıfların varlığı ortaya çıktı. Zamanla, dini hedeflerin dışında da insanlara yardım etme gibi farklı amaçlarla vakıflar kurulmaya başlandı (Cansel, 1988, s.321). İlk dönemlerde, Hristiyanlar arasında gönüllülük esasına dayalı olarak düzenli ya da düzensiz bir şekilde toplanan bağışlar, inananlara yardım eden vakıfların mali kaynaklarını oluşturuyordu. Ancak 3. yüzyılın başlarına kadar bu sistem devam ettiği halde, sonraki dönemlerde aksamalar gözlenmektedir (Dilik, 1988, s.45). Büyük Şarl

döneminde (800-814), kiliselerin aşar vergi geliri ve fakirler vergisi gibi kaynaklar, fakirlere yardım için kullanıldı (Gummere, 1892).

Vakıf kavramının tarihi kökenleri tam olarak belirsiz olsa da, İslam toplumlarında vakıf uygulamasının günümüzdeki şekline benzer özelliklerle ortaya çıktığı ve geliştiği genel kabul görmektedir (Sertçelik, 1995, s.26). İslam toplumlarında vakıf, İslam dininin hayır ve yardım üzerine olan ahlaki prensipleri ve uhrevi ödülleri temel alarak ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının sürekli olarak karşılanmasına katkı sağlamaktadır. Peygamberimiz sonrasında, İslam toplumunda fetihler ve iktisadi iyileşmelerin etkisiyle servet ve refah seviyelerinde hızlı bir artış yaşanmış ve bu durum vakıf uygulamalarına olan ilgiyi artırmıştır. Ancak, vakfın mahiyeti konusundaki anlayış, İslam hukukçuları arasında Kur'an ve Sünnet'e dayandırma zorluklarına neden olmuştur. İslam Hukuku'nun seçkin hukukçuları, Musevi, Sâsâni ve Bizans uygulamalarından etkilenecek vakfı dini ve hayrî uygulamalar olarak kabul etmiş ve buna göre hukuki temeller oluşturmuştur. Vakıf müessesesi, bu hukuki temellerin detaylandırılmasıyla birlikte kurallarının ve işleyiş yöntemlerinin belirlenmesiyle şekillenmiştir. Ancak, vakıf müessesesinin doğrudan İslam dinine has dinî ve ahlaki esasların bir sonucu olmadığı da kabul edilmelidir (Yörüköğlü, 1985, s.118-119).

İslam dinindeki zorunlu veya gönüllü yardımlaşma anlayışının bir sonucu olarak "vakıf" uygulaması ortaya çıkmıştır. Vakıfların temel ilkesi olan "süreklilik" prensibi, sınırlı bir dönem için yapılan hayır veya yardımların vakıf müessesesi içinde değerlendirilmediğini ifade etmektedir (Akgündüz, 2013, s.85). İslam'ın erken dönemlerinden itibaren vakıf terimi kullanılmış olup, "Ümeyye Camii" için kurulan ilk İslami vakıf uygulamaları dışında Türklerin 8. yüzyılda İslamiyet'i benimsemesine kadar nadiren görülmüştür. Ancak, 12. yüzyılda artan gelirlerle birlikte, vakıf uygulamaları dinî ve hayrî amaçlarını başarıyla yerine getirmiştir. Özellikle, Büyük Selçuklu, Harzemşah, Atabey, Eyyubi, Mısır-Suriye Memlukleri ile Anadolu Selçuklu sultanları ve devlet adamları, büyük vakıfların kurulmasında önemli bir rol oynamışlardır (Kazıcı, 1985, s.54). Osmanlı döneminde ise vakıflar oldukça benimsenmiştir (Köprülü, 1942, s.1-35). Bunun nedenleri arasında vakıfların dini nitelikte olması, Allah'ın rızasının esas alınması, devletin birçok hizmetini vakıflar aracılığıyla yapılmasını desteklemesi ve özendirilmesi, aile vakıflarına izin verilmesi gibi faktörler yer almaktadır (Eren, 1987, s.195). Osmanlı döneminde, devlet ve yerel idare amirlerinin vakıflara müdahale etmesine izin verilmemiş, ancak denetleme görevi yerine getirilmiştir (Barkan, 1942, s.358). Vakıf hizmetlerinde din, milliyet ve mezhep ayrımı gözetilmemiş ve toplumda denge unsuru olarak görev yapmıştır. Vakıflar, topluma ahlâk, fazilet, cömertlik, sevgi ve saygı hislerini aşmış, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetler sağlamış ve toplumsal hayatı düzenlemişlerdir. Bu nedenle, vakıf uygulaması, toplumun tamamını kucaklayarak her bireyi düşünme ve yapılan bu güzelliklerin etkisinin kalıcı olduğuna inanma inancını yansıtmaktadır (Kunter, 1956, s.108).

Osmanlı Devleti, merkezi bütçe kalemlerini saray harcamaları, asker maaşları ve beklenmeyen giderler oluştururken, devletin sorumlulukları arasında bayındırlık, eğitim, sağlık gibi çeşitli hizmet alanlarının finansmanı da bulunmaktaydı. Bu alandaki ihtiyaçları karşılamak için, Osmanlı Devleti, merkezi bütçe içinde karşılığı olmayan toplum ve fertlerin ihtiyaçlarını vakıflar aracılığıyla karşılanmasını desteklemiştir. Vakıflar, devlet kurumu olmamalarına rağmen, finansal sürdürülebilirlikleri sayesinde devlet kurumları gibi işlemiştir. Özellikle, Osmanlı genişlemesinin durması ve metale

dayalı para kullanımına bağlı zorluklara yönelik olarak, azınlıkların bankerlik kurumlarına alternatif olarak geliştirilen para vakıfları, ekonomik hayatın devamlılığında önemli roller üstlenmiştir.

8. Sürdürülebilirlik Amaçları Ve Vakıflar

Vakıf uygulamaları, insanlığın refahı ve mutluluğuna yönelik bir hayat felsefesi olan Yüce Yaratıcı'nın sevgisini ve rızasını kazanmayı temel alan hizmet ve desteklerin somut bir örneğini oluşturur. Bu uygulamalar, finansal sürdürülebilirliklerini sağlayarak eğitimden sağlığa, yoksullukla mücadeleden altyapı yatırımlarına kadar geniş bir yelpazede faaliyet göstererek insanlığın refahına katkıda bulunmaktadır. Ancak, zaman zaman duygularını kontrol etmekte zorlanan insanlar, vakıf uygulamalarını kişisel çıkarlarına hizmet etmek veya mal varlıklarını korumak için bir araç olarak kullanmışlardır. Bu durum, özellikle 19. yüzyılda Osmanlı kamu maliyesinin finansmanında olumsuz etkilere neden olmuştur (Sakal & Gölçek, 2017, s.11-32).

Vakıflar, din, ırk veya dil ayrımı gözetmeksizin ihtiyaç sahiplerine yardım ve destek sunarak sosyal yaşamın iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ancak, geçmişte ve günümüzde vakıfların yönetiminde ve kullanımında bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar, vakıf mallarının verimsiz kullanımı, şahsi çıkarlar ve merkezi otoritenin zayıflaması gibi unsurları kapsamaktadır. Bu nedenle, vakıfların şeffaf ve hesap verebilir bir şekilde yönetilmesi, finansal sürdürülebilirliğin sağlanması ve şahsi çıkarların önüne geçilmesi gibi konularda gerekli önlemlerin alınması kritik önem taşımaktadır. *"Yaratılanı severiz yaratandan dolayı"* felsefesine uygun vakıf uygulamasının gelecek nesillere aktarılması, günümüz dünyasının ihtiyaçları göz önüne alındığında akıllı bir yatırım olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde, kapitalist ekonomik sistemin kâr odaklı üretim anlayışı ve seri üretime dayalı işleyişi, enerji, hammadde ve pazar problemlerini beraberinde getirmiştir (Zimbalist & Sherman, 2014, s.6-7; Jenks, 1998, s.383; Rosser Jr & Rosser, 2018, s.7). Bu durum, sınırlı kaynaklara sahip dünyamızın artan talepleri karşılamakta zorlanmasına neden olmaktadır. Artan taleplerin karşılanması için daha fazla üretim hırsıyla hareket eden insanlar, seri üretimden kaynaklanan problemlere çözüm ararken, dünyanın işleyiş düzenine zarar verebilmektedir. Bu durum, artan üretimin daha fazla enerji ihtiyacını beraberinde getirerek enerji kaynaklarının kullanımını artırmakta ve fosil yakıtların kullanımıyla birlikte karbon gazı salınımını artırmaktadır. Ayrıca, dünyanın oksijen üretiminin ana kaynağı olan ağaç varlığının hızla azalması, iklim değişikliklerine ve küresel ısınmaya neden olmaktadır. Bu durum, IPCC tarafından da 2007 yılında açıkça ortaya konmuştur (IPCC, 2007).

Üretim ve tüketim çılgınlığının arttığı günümüzde, gelecek nesiller için kritik olan kaynakların yenilenmesi zorlaşmaktadır. Bu durum, kaynakların güvenli ve israf edilmeden kullanılabilmesi için yeni fiziksel ve kurumsal uygulamaların geliştirilmesini ve yaygınlaşmasını teşvik etmektedir (WordNet, 2008; Chapin, Torn ve Tateno, 1996, s.1017).

Sürdürülebilirlik, hızlı nüfus artışı ve sanayileşmenin çevreye, topluma ve ekonomiye olan olumsuz etkilerini göz önünde bulundurarak, insan yaşamının devamlılığını tehdit etmeyecek şartların oluşturulmasını amaçlar. Bu kapsamda, çevresel, ekonomik ve sosyal temellere dayanan sürdürülebilirlik, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, enerji ve kaynak tasarrufu, geri dönüşüm ve atık yönetimi, sürdürülebilir tarım ve gıda üretim

sistemleri, eğitim ve bilinçlendirme gibi alanlarda çeşitli uygulamaları içermektedir (Turner, 2008, s.397; UN, 2008). Sürdürülebilirliğin sağlanması, yalnızca hükümetlerin değil, tüm bireylerin sorumluluğundadır. Bireysel olarak sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimseyerek, gelecek nesiller için daha yaşanabilir bir dünya bırakmak mümkündür.

Günümüz literatüründe sürdürülebilirlik kavramı, çok boyutlu bir anlam taşımaktadır. Lügatte, bir durumun veya herhangi bir şeyin devam etmesini sağlama ve onu devamlı kılma anlamına gelen (TDK, 2022) sürdürülebilirlik, çevresel, ekonomik, sosyolojik ve ekolojik faktörleri içeren geniş bir kavramdır. Farklı şekillerde algılanabilen ve tanımlanabilen sürdürülebilirlik kavramı, temelde belirsiz bir süre boyunca bir durum veya sürecin devamlılığını ifade eder. Ekoloji ve ekolojik sistemlerin fonksiyonlarını, süreçlerini ve üretkenliğini gelecekte de devam ettirebilme yeteneği olarak görülen sürdürülebilirlik, dünya kaynaklarının ve çevrenin insan faaliyetleri sonucu tükenme sınırına doğru ilerlediği konusunda genel bir kabul görmektedir (Chapin, Torn ve Tateno, 1996, s.1017).

Sürdürülebilirlik kavramı, genellikle ekonomik açıdan ele alınarak sürdürülebilir kalkınma ile ilişkilendirilir. BM'in 2005 Dünya Zirvesi'nde sürdürülebilirlik, sosyal kalkınma, ekonomik kalkınma ve çevrenin korunması olmak üzere üç ana başlık altında tanımlanmıştır. Bu zirvede sürdürülebilirliğin öncelikli hedefleri; tüketim odaklı toplumun çevre bilincine sahip bir topluma dönüştürülmesi, dünya kaynaklarının verimli kullanılmasıyla ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi, çevrenin korunması ve ekolojik dengenin yeniden sağlanması olarak belirlenmiştir (UN, 2005).

Doğanın kaynaklarının kendiliğinden yenilenebilmesine olanak tanıyacak şekilde kullanılmasıyla sürdürülebilirlik mümkün olabilir (Turner, 2008, s.397). Sosyal açıdan bakıldığında sürdürülebilirlik, bugünkü neslin ihtiyaçlarını gelecek nesillerin ihtiyaçlarını etkilemeden karşılayabilmeyi ifade eder. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise sürdürülebilir kalkınma ile birlikte ele alınarak, üretim sürecinde yenilenebilir kaynaklara yönelme ve üretim faaliyetlerinin çevresel etkilerinden sorumlu olma anlamına gelir (UN, 2008).

Zaman içinde yapılan tartışmalar ve toplantılar, sürdürülebilirlik kavramına yeni yaklaşımların eklenmesini sağlamıştır (WEF, 2020). Bu yeni yaklaşımlar, dünya genelinde barış ve refahın sağlanması için gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin küresel bir iş birliği içinde hareket etmelerini amaçlamaktadır. Bu hedefler arasında yoksulluğun sona erdirilmesi, sağlık hizmetlerine erişim, eğitim olanaklarının artırılması, çevresel sürdürülebilirlik, eşitlik ve adalet gibi konular yer alır.

Sürdürülebilirlik, günümüzde öne çıkan önemli ve karmaşık bir sorundur. Bu bağlamda, örgütler ve işletmelerin rolü büyüktür; ancak kâr odaklı ekonomik anlayış, sürdürülebilirlik hedeflerinin önemini gölgelemektedir. Küresel ve bölgesel ölçekte faaliyet gösteren vakıflar, bu sorunun çözümünde önemli bir role sahip olabilir. Finansal kaynak, bilgi ve uzmanlık sağlayarak, örgütlerin ve işletmelerin sürdürülebilirlik çabalarını destekleyebilirler. Sürdürülebilirlik, sadece örgütlerin ve işletmelerin değil, tüm toplumun sorumluluğudur. Bu nedenle, vakıflar bu sorumluluğun paylaşılmasına katkıda bulunabilirler.

Vakıfların katkılarıyla, sürdürülebilirlik için gerekli finansal kaynak sağlanabilir, sürdürülebilirlik bilinci artırılabilir, örgütlerin ve işletmelerin sürdürülebilirlik ilkelerine uygun şekilde dönüşümü desteklenebilir, yeşil enerjiye geçiş teşvik edilebilir ve ekolojik

değişimin önlenmesi için gerekli adımlar atılabilir. Bu çabalar, sürdürülebilir bir geleceğin inşası için önemli bir adım olabilir.

Sonuç

İnsanlar, toplum içinde bir arada yaşamanın gerekliliğini ilk andan itibaren fark etmişlerdir. Fizyolojik, ekonomik, psikolojik ve ahlaki açıdan farklılık gösteren bireyler, birbirlerine çeşitli ihtiyaçlar duyarlar. Farklılıkların varlığı bireyin birbirine neredeyse sınırsız ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Bu ihtiyaçlar, üretim, beslenme, eğitim, sağlık, savunma ve ekonomi gibi çeşitli alanlarda ortaya çıkabilir. İnsanın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi veya karşılayamaması, hem birey hem de toplum açısından çeşitli sonuçlar doğurabilir.

Türk toplumunda, bir arada yaşama tecrübesinin uzun geçmişi, tek tanrı inancının varlığını dikkate değer kılar. Türklerde Gök Tengri'ye olan sevgi, önemli bir yer tutar. Bu sevgi, liderlik anlayışında, toplum içindeki ilişkilerde ve doğaya karşı duyulan sorumluluklarda görülür. "Yaratılanı severiz yaratandan ötürü" anlayışı, bu sevginin derinliğini ifade eder. Bu sevgi, kişinin kendi isteklerini başkaları için dile getirebilme kabiliyetiyle de kendini gösterir.

İslamiyet öncesi Türk toplumlarında Gök Tengri'ye olan sevgi, İslamiyet'in kabulüyle Allah sevgisine dönüşmüştür. Her iki dönemde de Türk toplumlarında, ihtiyaç sahiplerine yardım etme ve yardımlaşma yaklaşımları oldukça önemli olmuştur. Diğer din ve toplumlarda da benzer yardımlaşma anlayışları mevcuttur ve tarih boyunca çeşitli biçimlerde uygulanmıştır. Bu yardımlaşmalarda dinî inançlar önemli bir etken olmuştur. Ancak bu yardımlaşma sürecinde finansal kaynak problemi hiçbir zaman eksik olmamıştır. Genellikle, dini kurumların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan vakıflara yapılan bağışlarla finansal sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Ancak, bu vakıfların basit hukuki yapıları, finansal sürekliliği sağlamak için yeterli olmamıştır. Bu durum, ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımların yetersiz kalmasına ve kesintilere neden olmuştur.

Farklı toplumlar ve dinler tarafından, özellikle de Türkler tarafından uygulanan vakıf sistemi, İslamiyet sonrası seçkin İslam hukukçuları tarafından yeniden düzenlenerek yardımlaşma amacıyla kullanılmıştır. Allah'ın rızasını esas alan ve karşılık beklemeden ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi amaçlayan vakıf uygulaması, bu şekilde sürdürülebilir finansal kaynaklara kavuşmuştur. Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'nin vakıf uygulamasını devlet sisteminin bir parçası olarak görmesi ve vergiden muaf tutarak teşvik etmesi, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında vakıfların aktif bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Ancak, duygusal yönlendirmelerle hareket eden bazı kötü niyetli kişilerin vakıfları kötüye kullanması da zaman zaman yaşanmıştır.

Giriş kısmında izah edilmeye çalışıldığı gibi sosyal yardımlaşma ve vakıf ilişkisini ve önemini anlatan, vakıf uygulamasının hukuki gerekçelerini ortaya koyan bir çok çalışma olmasına rağmen vakıflar için mali sürdürülebilirliğin önemini tarihi yaşanmışlıklar çerçevesinde dile getiren kapsamlı bir çalışma yok denecek kadar azdır. Bu çalışmayla bu alandaki bir boşluğun doldurulması sağlanacaktır. Ayrıca, günümüzde insanların ihtiyaçları sürekli olarak değişmektedir ve bu değişimlerin arasında dünya üzerindeki çeşitli problemler de yer almaktadır. Özellikle, seri üretim süreçlerinden kaynaklanan enerji, hammadde ve pazar arayışları, dünya üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Kapitalist ekonomik sistem ise insan duygularının kontrolsüzlüğü üzerinde önemli

etkilere sahiptir ve bu etkiler, dünya problemlerini daha da artırmaktadır. Sera gazı salınımındaki artışlar gibi faktörler, küresel ısınma gibi kalıcı problemlere yol açmaktadır. Bu problemlerin çözümü için ise "sürdürülebilirlik" kavramı altında çözüm arayışları hız kazanmıştır. Yapılan toplantılarda, problemin büyüklüğü vurgulanmakta ve çeşitli çözüm önerileri sunulmaktadır. Ancak, bu çözümlerin etkili bir şekilde uygulanmasını engelleyen önemli bir faktör finansal problemlerdir. Bu noktada, vakıf uygulaması önemli bir alternatif olarak finansal kaynak sıkıntısına çözüm sunabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları (Makale Çift veya Üç Yazarlı olduğu taktirde)	Çalışmanın Tasarlanması, 1. Yazar (%100) Veri Toplanması, 1. Yazar (%100) Veri Analizi, 1. Yazar (%100) Makalenin Yazımı, 1. Yazar (%100) Makale Gönderimi ve Revizyonu, 1. Yazar (%100)
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions (If the article is written by two or three authors)	Design of Study, 1. Author (%100) Data Acquisition, 1. Author (%100) Data Analysis, 1. Author (%100) Writing up, 1. Author (%100) Submission and Revision, 1. Author (%100)

Kaynakça / References

- Akbaş, M. (2010). Muhacirun-Ensar Kardeşliğinin Serüveni. *İSTEM*, (15), 61-77.
- Akbulut, A. (1989). Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(1-4), 331-347.
- Akgündüz, A. (2013). *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara, OSAV.
- Alkış, A. (2019). *İslam Hukukunda Sosyal Yardımlaşma Sözleşmesi Ariyet Akdi*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları.
- Altan, E. (2002). Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu. *Belleten*, 66(245), 87-94.
- Altınel, T. S. (2017). Soyun Önemi Bağlamında Yahudi-Haşmoni Krallığı ve Vaftizci Yahya. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(52), 115-138.
- Atay, H. (1981). "İslam'da Hayır İşleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 1-14.
- Ballar, Suat. 2008. *Yeni Vakıflar Hukuku*, İstanbul, Seçkin Yayınevi.
- Bardakoğlu, A. (2002). "Kurban", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 436-440. İstanbul, TDV.
- Bardakoğlu, A. (2018). *İlmihal I-II, İslâm ve Toplum*, Ankara, TDV Yayınları
- Barkan, Ö. L. (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Berki, A. H. (1962). "Hukuki ve İçtimai Bakımdan Vakıf", *Vakıflar Dergisi*, 5, 9-13.
- Berki, A. H. (1965a). "Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti", *Vakıflar Dergisi*, 6, 5-7.
- Berki, A. H. (1965b). "Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler", *Vakıflar Dergisi*, 6, 9-13.
- Beşer, F. (1988). *İslâm'da Sosyal Güvenlik*, İstanbul, Seha Neşriyat.
- Bilmen, Ö. N. (2019). *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul, Gelenek Yayıncılık.
- Binark, İ. (1969). "Vakıflar ve Uygur Türklerinde Vakıf", *Türk Kültürü*, 78/422-433.
- Buhari (1999). *el-Cami'u's-Sahih*, Riyad, Dâru's-Selâm.
- Cansel, E. (1988). "Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı", *Vakıflar Dergisi*, 20, 321-327.
- Ceely, S. H. (1983). *The Geometric Style in Art a Brief Survey from the Paleolithic to the Twentieth Century*. Madison Wisconsin.
- Chapin III, F.S., Torn, M.S. ve Tateno, M. (1996). "Principles of Ecosystem Sustainability". *American Naturalist*, 148(6), 1016-1037.
- Comber, M. & Balmaceda, C. (Eds.) (2007). *Sallust. The War Against Jugurtha*.
- Çağatay, N. (1984). "Vakıf ve Tarihi Gelişimi", *Vakıf Haftası Dergisi*, 1, 18-20.
- Çağrıncı, M. (1993). "Cömertlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8, 72-73. İstanbul, TDV.

- Çağrı, M. (2000). "İnfak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 22, 289-290. İstanbul, TDV.
- Çağrı, M. (2002). "Komşu, Fıkıh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 157-158. İstanbul, TDV.
- Çağrı, M. (2013). "Zenginlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 276-278. İstanbul, TDV.
- Çakır, A. (2021). "İslam Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessese ve İmkânı, Çeşitleri, Meşruiyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, (1), 13-49.
- Çalış, H. (2004). "İslâm Hukukunda Servet/Mülkiyet Tahdidinin İmkânı Üzerine", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(17), 127-144.
- De Souza, P., Heckel, W., Llewellyn-Jones, L. & Hanson, V.D. (2004). *The Greeks at War from Athens to Alexander*. Oxford, Osprey Publishing.
- Dede Korkut Hikayeleri (2018). *Kitab-ı Dedem Korkut*. (Çev. Ayşegül Çakan). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dilik, S. (1988). Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(01), 41-80.
- Duman, A. (2008). "Sadaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 35, 383-384. İstanbul, TDV.
- Erbay, C. (2006). "Nafaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32, 282-285. İstanbul, TDV.
- Eren, F. (1987). Osmanlı Dönemi Vakıfları, *Vakıf Haftası Dergisi*, 5, 195-201.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Ergün, M. (2018). "Fıtır Sadakası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 1260-1269.
- Erkal, M. (2013a). "Zekât", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44, 197-207. İstanbul, TDV.
- Erkal, M. (2013b). "Zenginlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44, 275-276. İstanbul, TDV.
- Eser, M. (2009). Hz. Peygamber'in Zulmü Engelleme Amaçlı Hilfu'I-Fudill'a Katılması, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 311-329.
- Eskicioğlu, O. (1995). "Fakir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12, 129-131. İstanbul, TDV.
- Fidan, M. (2020). Fütüvvet ve Ahilik Sürecinden Osmanlı Devletinin Âsitâne/Âstâne Olması Ve Esnaflık Anlayışındaki Değişim, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 171-198.
- Figueira, T. (1998). "The Power of Money, Coinage and Politics in the Athenian Empire", *The Journal of Hellenic Studies*, 121, 191-201.
- Gilby, T. (2003). "Charity", *New Catholic Encyclopedia*, III, New York. pp.395-400.
- Görmez, M. (2013). "Takdim, Komşuluk Üzerine", *Komşuluk, İnsani Sorumluluk*, (Ed. Derin, İ.). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Gözübenli, B. (1991). "Âriyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3, 379-380. İstanbul, TDV.
- Gummere, F. B. (1892). *Germanic Origins A Study in Primitive Culture*. New York.
- Güç, A. (2002). "Kurban", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 433-435. İstanbul, TDV.

- Günay, H. M. (2012). "Vakıf", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 475-479. İstanbul, TDV.
- Hamidullah, M. (1966). *İslam Peygamberi*. I-II, Çev, Salih Tuğ. İstanbul, Beyan Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1996). "Hâbil ve Kâbil", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 14, 376-378. İstanbul, TDV.
- Harman, Ö. F. (1997). "Havva", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 16, 542-545. İstanbul, TDV.
- Harmless, W. (2004). *Desert Christians: an introduction to the literature of early monasticism*. New York, Oxford University Press
- IPCC (2007). *AR4 Climate Change 2007, Synthesis Report*. <http://www.ipcc.ch/report/ar4/syr/> (Erişim. 27.03.2024)
- İnsel, A. (2001). "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, 62-72.
- İsfehânî, R. (2010). *el-Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*. (Çev. Güneş, A. ve Yolcu, M.). İstanbul, Çıra Yayınları.
- Jenks, C. (Ed.). (1998). *Core Sociological Dichotomies*. SAGE.
- Kabaklı, A. (1987). *Sohbetler I – Mevlana, Yunus Emre, Fuzuli ve İbrahim Hakkı ile*. İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı.
- Kafesoğlu, İ. (1987). *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Karaman, F., Paçacı, İ., Canbulat, M., Gelişgen, A. ve Ural, İ. (2007). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (Ed. İsmail Karagöz). Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Karaman, H. (2009). *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C. 1. İstanbul, İz Yayıncılık.
- Kardavî, Y. (1987). *Müşkiletü'l-fakr ve Keyfe Âlecehe'l-İslâm*. Beyrut, Müessesetü'r-Risale,
- Katar, M. (2002). "Kefaret", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 25, 177-179. İstanbul, TDV.
- Kaya, B.S. (2007). *İslam Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları. Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi SBE.
- Kazıcı, Z. (1985). *İslami ve Sosyal Açıdan Vakıflar*. İstanbul, Marifet Yayınları.
- Kilinçli, S. (2012). *İslam Öncesi Arap Toplumunda Kabileler Arası Rekabetin İslam Davetine Yansımaları. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(3), 57-87.
- Koçak, M. (1991). *İslâm Vasiyet Hukuku*, Samsun, Eser Matbaacılık.
- Koyunoğlu, H. H. (2002). *Sosyal Politika Açısından Vakıflar (XVII. Yüzyıl İstanbul Örneği)*. *Doktora Tezi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE.
- Köprülü, F. (1942). "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü (Vakıfların Mahiyeti)", *Vakıflar Dergisi*, 2, 1-37.
- Krüger, B. (Ed.). (1978). *Von den Anfängen bis zum 2. Jahrhundert unserer Zeitrechnung* (Vol. 1). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.
- Kunter, H. B. (1956). "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi", *Vakıflar Dergisi*, 3, 1-11.
- Küçük, A., Tümer, G., & Küçük, M. A. (2009). *Dinler Tarihi*, Ankara, Berikan Yayınları.

- Kwon, O.-Y. (2010). Discovering the Characteristics of Collegia-Collegia Sodalicia and Collegia Tenuiorum in 1 Corinthians 8, 10 and 15. *Horizons in Biblical Theology*, 32(2), 166-182.
- Müslim, (1992), *el-Camiu's-Sahîh*, I-III, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Nesâî, (1992), *Sünenü'n-Nesâî*, I-VIII. İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2012). *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Ögel, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.
- Özel, A. (1988). "Adak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1, 337-340. İstanbul, TDV.
- Öztürk, N. (1983). *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*. Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Reynolds, F. E. & Hallisey, C. (1987). "Buddhism, An Overview", *Encyclopedia of Religion*, Edt. Lindsay Jones, Vol 2, New York, Thomson Gale.
- Richardson, J.H. (1970). *İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik*, (Çev. Yazgan, T.). İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No 1524.
- Rosser Jr, J. B., & Rosser, M. V. (2018). *Comparative economics in a transforming world economy*. Mit Press.
- Sacks, D. (2005). *Encyclopedia of the Ancient Greek World*. New York, Facts on File.
- Sakal, M. & A.G. Gölçek (2017), "Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve Reform", *Sosyoekonomi*. 25(34), 11-32.
- Salihoğlu, M. (1992). "Diğer Dinlerde Zekat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44, 207-209. İstanbul, TDV.
- Selçuk, F. (1965). "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar) Islamic Society and the West", *Vakıflar Dergisi*, 6, 21-29.
- Sertçelik, M. (1995). Kamu Kurumları İle İlgili Vakıflar. *Uzmanlık Tezi*. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü. Ankara.
- Sönmez, N. (2014). Hilfu'l-Fudûl Teşkilatı, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (41), 399-419.
- Sönmez, S. (2015). Manastırların Sosyokültürel Yapı ve Fonksiyonları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED]. 54, 693-711
- Şafak, A. (2002). "Komşu, Fıkıh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26, 158-159. İstanbul, TDV.
- Şahan, R. (2015). İslamın Kardeşlik Anlayışı, Bir Vücutun Organları, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1(1), 113-140.
- Şeker, M. (2003). *İslâm'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şener, A. (1986). İslam Hukukunda Hibe, *Doçentlik Tezi*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. , 1986, 17-20.

- Tazebay, U. (1997). Türk Örf ve Adetlerine Göre Sosyal Yardım Kurumları, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 80-183.
- TDK. (2022). "Sürdürmek", *Genel Türkçe Sözlük*. <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim. 05.03.2024)
- Tekin, Oğuz, (1995). *Eski Yunan Tarihi*. İstanbul, İletişim Yayınları
- Temel, N. (2001). *Kur'ân'da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfâk*, İstanbul, İfav Yayınları.
- Timurtaş, F.K. (1972). *Yunus Emre Divanı*, 1001 Temel Eser, İstanbul, Tercüman.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Turner, G.M. (2008). "A Comparison of the Limits to Growth With 30 Years of Reality". *Global Environmental Change*, 18, 397-411.
- United Nations (2005). *Report On World Social Situation Finds Much of World Trapped in 'Inequality Predicament'*. <http://press.un.org/en/2005/soc4681.doc.htm> (Erişim, 22.03. 2024)
- United Nations (2008). *Report of the World Commission on Environment and Development Our Common Future. Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427*. <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm> (Erişim Tarihi, 20.3.2024).
- Van Arendok, C. (1964). "Hilf", *İslam Ansiklopedisi*, VII, 486-487. Ankara, MEB.
- WEF, (2020). <http://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2020/> (Erişim, 02.04.2024)
- WordNet. (2008). "Sustainability". *Dictionary.com*. Princeton University. <http://dictionary.reference.com/browse/sustainability> (Erişim Tarihi, 25.3.2024).
- Yaran, R. (2000). "İhtiyaç", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21, 573-574, İstanbul, TDV.
- Yaran, R. (2002). "Kefaret", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 179-182, İstanbul, TDV.
- Yazgan, T. (1987). *Sosyal Güvenlik Açısından Zekât*. İstanbul, TDA Vakfı Yayını.
- Yediyıldız, B. (2012). "Vakıf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, 479-486. İstanbul, TDV.
- Yesevi, A. (2016). *Açıklamalı Divan-ı Hikmet*. İstanbul, Sağlam Yayınevi.
- Yitik, A. İ. (2016). "Budizm", *Yaşayan Dünya Dinleri*, Edt. Şinasi Gündüz, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yörükoğlu, Ö. (1985). "Vakıf Müessesesinin Hukuki, Tarihi, Felsefi Temelleri". *Vakıf Haftası Dergisi*. 2, 115-119
- Yusuf Has Hacib. (2015). *Kutadgu Bilig*. (Çev. Ayşegül Çakan). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Zaim, S. (1969). *Modern iktisat ve İslam*. İstanbul, Millî Türk Talebe Birliği.
- Zehra, M. E. (1969). *İslam'da Sosyal Dayanışma*. (Çev. Fırlalı, E.R., Eskicioğlu, O.). İstanbul, Yağmur Yayınevi.
- Zimbalist, A., & Sherman, H. J. (2014). *Comparing economic systems, a political-economic approach*. Academic Press.
- Zuhaylî, V. (1994). *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, C. 10. İstanbul, Feza Yayıncılık.